

Ära aja udu!

Kui jõumal naeratab, siis paistab päike. Kui on udu, siis ta suitsetab

Sageli öeldakse: udu kui mannapudru. Lastel on õigus – vahel on udu tõesti nii pakas, et tõsta või lusikaga. Kui palju putru võib mõnele olla vastik, siis ohtralt udu on isegi ohtlik. Siil või karu udus on küll armsad multifilmides, kuid mitte maanteel.

Nõiad ilmuvad udust

Udu on üks salapärasemaid nähtusi meie ilmas. Nõiad on ikka ilmunud udust, poliitike põhitegevus on udutamine – vähemalt arvab rahvas nii. Kui soovitakse kellestki lahti saada, on moodne öelda “tõmba uttu”.

Põhimõtteliselt on udu maapinna lähedal olev pily, mis koosneb tibatilukestest veepisakestest läbimõõduga 0,001–0,05 mm. Vaid tugeva pakase korral moodustub udu jääkristallidest.

Udu on mitu liiki. See, mis meile sügiseti muret tekitab, on nn advektiivne udu, mis tekib sooja niiske õhumassi liikumisel jahedama maapinna kohale. Soojemal aastaajal esineb rohkem kohalikku radiatsiooniuudu, mis tekib madalamates kohtades, näiteks hei-

namaadel jahedal rõskel õhtul. Auramisudu on näha sügisel veekogude kohal.

Meteoroloogias algab udu märkimine, kui nähtavus langeb alla 1000 m. Kui nähtavus kahaneb alla 50 m, annavad ilmajaamad aga juba eriti ohtliku udu hoiatuse.

19. novembril 1957 katkes Tartus liiklus, kuna Emajõe orus langes nähtavus udu tõttu 4–6 meetrini. 12. veebruaril 1996 sõitis Põhja-Itaalias udus üksteise otsa vähemalt 250 autot, kohapeal sai surma 11 inimest. Soovitud sõita udu ajal eessõitja stopptulede järgi aga ei maksa kuulda võtta – üks mees jõudis nii toimides võõrasse garaazi.

Meremehed peavad udu veelgi ohtlikumaks kui tormi – sadu laevu on põhja läinud küll karile joostes, küll kokku põrgates jäämäe või teise laevaga. Põhjapoolsetel meredel on udu sageli, sooja Golfi hoo-vuse ja külma Põhja-Atlandi kokkupuute alal on aga pea alati udune.

Mereröövlist admiral Drake eksles 1579. a peaaegu kuu aega Ameerika läänerrannikul paksus udus. Seetõttu avastati suurepärase San Francisco

laht alles kaks sajandit hiljem.

Eestis on novembris keskmiselt 5–6 udupäeva, kuid mõnel aastal on pea pooled päevad udused olnud. Tartumaal on kõige rohkem udupäevi oktoobris–novembris, Vilsandi saarel aprillis. Udune kant on Viljandi ümbrus, kus järve ja oja mõjul hõljub seda aastast vahel üle 400 tunni.

Udust saab sudu

Maailmas on tuntuimad mudugi Londoni udud. Sageli seguneb udu suitsu või heitgaasidega ning tekib nn sudu (suits+udu). Juba paar sajandit on londonlasi kummitanud oht, et mõnel päeval pole enam õhku hingata, selle asemel hõljub majade vahel “hernesupp” – rohekaskollane sögu suitsust, väävliühendeist ja vähesest hapnikust.

Detsembris 1952 ei jätkunud Londonis enam lilli ja kirste – sudu tõttu suri umbes neli tuhat inimest, põhiliselt vanad ja lapsed. Diagnoos: bronhiit või kopsupõletik.

Lameda lohu põhjas asuvad Mexico ja Los Angeles kannatavad põhiliselt autode heitgaaside ja päikesekiirguse koos-

mõjul tekkiva nn fotokeemilise sudu tõttu. Uuringud on näidanud, et linnade õhule mõjub igasugune tossutamine – Los Angeleses olevat 6% sombust tingitud sigareti- ja lihagrillimise suitsust! Sudu allikad on sageli ka metsatulekahjud.

Teise maailmasõja lõpuaastatel hajutati sõjalennuväljadel udu lõkete põletamisega. Tugevamat efekti annab tänapäeval kasutatav reaktiivmootorite töötamine lennuraja lähedal või kemikaalide (isegi uriini!) puistamine õhku. Muidugi on see väga kallis lõbu.

Endiselt on lennujamaade sünoptikute raskemaid ülesandeid nähtavuse ennustamine päevadel, kui on eeldusi udu tekkeks. Võib ette kujutada nende reisijate meeoleolu, kes udusel jõululauapäeval 1964 sattusid New Yorgi või Bostoni asemel Montreali või Dallasesse.

Sõjas aga on udu võimas kaitse. 1943 võttis USA häguse ilmaga ette Alaskal Kiska saare tagasisvallutamise. Saart ründas sada laeva ja lennukit, kokku 34 000 meest. Jaapanlaste asemel leiti udus vaid neli koera. Omade tuli tappis 22 meest.